

Salar Baba Harydarynyň Oguznamasy

Category: Edebiýaty öwreniş, Kitapcy, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Salar Baba Harydarynyň Oguznamasy

SALAR BABA HARYDARYNYŇ OGUZNAMASY

Türkmen halk döredijiligi pähimdar ata-babalarymyzyň asyrlaryň dowamynda döreden çeper gymmatlygy bolmak bilen, onda türkmen halkynyň durmuşy, döp-dessurlary, edim-gylymlary, gylyk-häsiýetleri, ahlak ýörelgeleri, watançylyk, söýgä wepalylyk, ynsanperwerlik ýaly duýgy-düşünjelerdir arzuw-islegleri dürli wakalar arkaly çeper beýan edilipdir. Muny gözbaşyny uzak geçmişden alyp gaýdýan halk döredijiliginiň taýsyz nusgasy bolan "Oguznamalar" we oguznamaçylyk däbi esasynda döredilen edebi gymmatlyklar-da doly tassyklaýar. Bu hakda hormatly Prezidentimiz: "Oguznama ýurdumyzyň özüne mahsus döreýiş we ösüş taryhy bar. Hytaý, ýunan, arap, pars dillerindäki taryhy-edebi çeşmeler, arheologik tapyndylar, ylmy barlaglar oguznama ýordumynyň adamzadyň has gadymy döwürlerinde dörap, giň geografik çäklerde ýaýrandygyny hem-de türkmen edebiýatynyň dünýä edebiýaty bilen aýrylmaz arabaglanyşykda ösendigini ykrar edýär. Munuň özi halkymyzyň ruhy dünýäsiniň elmydama kämil bolandygynyň aýdyň subutnamasydyr" diýip belleýär. Mälim bolşy ýaly, oguznamaçylyk däbini uzak asyrlaryň dowamynd her söz ussady özüniň döredijilik aýratynlygyna laýyklykda ösdürilipdir. Şeýlelikde, ol eserler halkyň milli gymmatlygy hökmünde nesilden-nesle geçip, dowam etdirilipdir. Muňa mysal hökmünde dünýä edebiýatynyň genji-hazynasynda baky orun alan Ulughan Ata Bitigçiniň, Dana Atanyň, Ýazyjy ogly Alynyň "Oguznamasyny", Abylgazy Bahadur hanyň "Türkmenleriň nesil daragty" eserini, "Gorkut ata" şadessanyny, "Oguznamalaryň" Pariž hem Kazan şäherlerinde saklanýan nusgalaryny, XVIII-XIX asyrlarda ýaşan belli Gündogar taryhçysy Fazlalla Reşideddiniň

"Jamy at-tawarih" kitabyndaky "Oguz hanyň jahangirleriniň hekaýatyny", beýik söz ussady Nurmhammet Andalybyň "Oguznama" poemasyňy görkezmek bolar. Giň ýaýrawa eýe bolan "Oguznamalaryň" ähmiýetli nusgalarynyň biri-de asly Nusaýdan bolan XVI asyryň türkmen alymy Salar Baba Gulaly ogly Harydarynyň "Oguznama" eseridir. Ol ylmy jemgyýetçiliginde "Salar Baba Harydarynyň "Oguznamasy" ady bilen belli bolupdyr. Bilşimiz ýaly, gadymy döwürlerde pähim-parasatly hökümdarlar özünden soňky nesilleriň taryhyny, geçmiş medeniýetini bilmegini nazarda tutup, ygtybarly taryhy çeşme galdyrmak üçin atly ýazarlara kitap ýazmagy tabşyrypdyrlar. Ürgenç hany Aly Soltan hem bu ýörelgä eýerip, türkmen taryhçysy Salar Baba Gulaly ogly Harydara Gündogar halklarynyň taryhyny beýan edýän eser ýazmagy tabşyrypdyr. Şeýlelikde, Salar Baba Harydary bu işe yhlasly girişipdir we 1555-1556-njy ýyllarda "Taryhy Salar Baba" uly bir taryhy ese ýazypdyr. Şu ýerde biziň esasy ünsi çekmekçi bolýan zadymyz Salar Babanyň bu işe girişende taryhda öňde bar bolan "Oguznama" ýordumyny dowam etmegi özüne maksat tutunanlygydyr. Şeýlelikde, ol bu asylly maksadyna amal etmek üçin özünden iki ýarym asyryň öň ýaşap geçen Gündogar taryhçysy Fazlalla Reşideddiniň 1300-1310-njy ýyllar aralygynda ýazan "Jamyg at-tawaryh" ("Taryhlaryň ýygýndysy") atly eserine salgylanypdyr we onuň "Oguz han we onuň nesliniň taryhy" hem-de "Türk soltanlarynyň we padeşahlarynyň zikri" atly bölümlerini esas edip alypdyr. Bu barada edebiýatçy alym Nazar Halymow Fazlalla Reşideddiniň 1990-njy ýylda türkmen dilinde neşir edilen "Oguznama" eserine ýazan sözbaşysynda Salar Baba Gulaly ogly Harydarynyň Reşideddiniň bu eserunu parsçadan şol döwrüň türk diline terjime edendigini, taryh we medeniýet babatda eseriň örän uly ähmiýete eýedigini belläp geçipdir. Alym Ahmet Bekmyradowyň "Andalyp hem oguznamaçylyk däbi" atly kitabynda beýan edilişi ýaly Salar Babanyň öz eli bilen sünnäläp ýazan bu gymmatly işi Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň 526-njy bukjasynda aýawly saklanýar. Taryhda mälim bolan "Oguznama" eserlerine adamzat nesliniň şejeresini beýan etmek mahsus alamatlaryň biri bolupdyr. Salar Baba Harydary hem şu düzgüne eýerip, öz eserinde Nuh

aleýhyssalamyň Ýer ýüzüni öz neberelerine paýlanda, Türküstan sebitlerini ogly Ýafese berendiginden başlap, bu şejeräni yzarlapdyr. Ol şejere şundan ybarat: Ýafesiň Düýp Begi atly ogly bar. Onuň hem Garahan, Körhan Lerhan, Orhan atly dört ogul perzendi bolýar. Wagty ýetil Gara han atasynyň ýerine tagta çykyp, hökümdarlygy ele alýar. Ondan bir ogul dünýä inýär. Ol gije-gündizläp enesiniň süýdünü emmeýär. Enesi çagasynyň bu halyna gamgyn bolýar. Ol gaýgy-hasratda gezip ýörkä, bir gije düýş görýär. Düýşünde ogly enesine eger süýdünü emdirmek isleýän bolsa, ýeke-täk we taýsyz Hudaýa iman getirip, Taňrynyň şerigatyny kabul etmegi teklipl edýär. Oglanyň ejesi üç gijeläp şu düýşi görensoň, adamsyndan ýaşyryn perzendiniň sargydyňy kabul edip, beýik Taňra iman getirýär. Günler-aýlar dolup, ýyl dolanýar, çaga bir ýaşyny doldurýar. Dil çykaryp, zymanyndan dür saçyp şeýle diýýär: "Maňa Oguz diýip at goýuň. Men mydama köşkde bolaryn". Oglany Oguz diýip atlandyrýarlar. Oguz kämillik ýaşyna ýetýär. Ol nirede gezsede, beýik Taňryny ýatlap gezyär. Edep-terbiýesi bilen özüni uly ile aldyrýar. Isle ok atmak bolsun, isle-de at çapmak, hemmeleriň diline düşýär. Ýigit kämil çykansoň atasy Gara han oňa inisi Körhanyň gyzyny adaglap, alyp berýär. Oguz ejesine diýşi ýaly, ol gyzy hem Hudaýa iman getirip, Taňra uýmaga çagyryr. Emma gyz bu teklibi inkär edýär. Şonuň üçin hem Oguz onuň bilen nikasyny bozýar. Bu ýagdaýda atasy ogluna beýleki bir iniai Lerhanyň gyzyny alyp berýär. Ýagdaý ýene şeýle bolýar: Oguz gyzdan Haktagala iman getirmegi teklipl edýär, gyz teklibi kabul etmeýär. Ahyrynda oňa kiçi inisi Orhanyň gyzyny alyp berýär. Oguz oňa hem musulman bolmagy teklipl edýär. Gyz razyp bolup, Oguz oňa öýlenýär. Şu ýerse bir ýagdaýy eseriň yslamlaşdyrandygyny belläp geçmelidir. Mälim bolşy ýaly, Oguz hanyň ýaşan döwründe yslam dini bolmandyr. Emma muňa garamazdan ol esere goşulypdyr. Munuň sebäbini eseriň şol döwrüň yslam dünýäsinde mynasyp orna eýe bolmagy bilen düşündirmek mümkindir. Çünki eseriň ýazylan wagty XVI asyrdaky yslam dini ynanç hökmünde kabul edilipdir. Bu bolsa eseriň süňňüniň yslam dini bilen gurşalmagyna getiripdir. Salar Baba Harydarynyň Fazlalla Reşideddiniň eserinden gözbaş alan

"Oguznamasynyň" belli bir derejede "Oguznamanyň" Kazan şäherinde saklanýan nusgasyna esaslandyrylandygy-da belläp geçmek zerurdyr. Eserlerdäki umumy häsiýete eýe bolan bu ýagdaýlar okyjyny beýn edilýän wakalara bolan garaýşyny ösdürmäge, pikirini çugdamlamaga esas döretse, ylmy agtaryşlary alyp barýan alymlara eserleri deňeşdirip öwrenmäge mümkinçilik döredýär. XVI asyr türkmen alymy Salar Baba Gulaly ogly Harydarynyň Oguz han we oguz ýaşayyş durmuşy hakynda söhbet açýan "Oguznama" eserini ylmy esasda öwrenmek milli medeni, edebi we taryhy mirasymyza çuňňur sarpa goýulýan häzirki döwrümüzde möhüm ähmiýete eýedir.

Atamyrat ŞAGULYÝEW,

mirasgär.

watan_2016

Edebiýaty öwreniş